Урош Зупан

ИЗГУБЉЕНЕ КЊИГЕ

(Александар Ристовић: *Obiranje jabolk*, превео са српског Урош Зупан, *КУД Кентавер*, Љубљана, 2016)

I

Судбина песничких књига и њихова перспектива у данашње време и у нашој култури су лоше. Можда су и иначе лоше. Не само у нашој култури. Ако је „лоше“ уопште примерена реч. Лоши су како за књиге поезије у оригиналу тако и за оне преведене с других језика. Мада су лошије по преведене књиге поезије него по оне у оригиналу. Већ сâм излазак једне такве књиге скоро да је налик указању Госпе у Међугорју. Али, не лези враже, и то је некакав оксиморон: и даље годишње буде објављено више преводних књига поезије, него што је то било у прошлости. Рецимо, осамдесетих и почетком деведесетих. Истина је, додуше, да је излажење преведених књига поезије чиста, сасвим мала кап у огромном мору превода који нас скоро свакодневно засипају.

Простор где се штампају преводи поезије у Словенији аналоган је том стању: крајње је ограничен и сличан некаквој подземној делатности, иако су понекад у питању и велике издавачке куће. Неколико њих ми тренутно пада на памет: *Нова лирика*, понекад какав *Кондор*, додуше екстремно ретко, *Белетрина* која је у прошлости објавила неколико изузетних књига преводне поезије, а сада су њени преводи везани за фестивал *Дани поезије и вина*, *Шерпа* која успешно попуњава рупе пре свега када је реч о превођењу америчке и пољске поезије, као и онога што је повезано са првом (Павезе, Бринкман...), *Хиша поезије* која је више оријентисана на франкофони простор, *КУД Логос* који трага за трансценденталним врховима, духовношћу, *Алеф*, *Ламбда*, однедавно и *ЛУД Литература*... Оно што остаје су падобранци и сезонски падобранци, и број преведених књига поезије сваке године можемо пребројати на прсте једног људског тела.

Када је реч о штампању књига преводне поезије, истовремено се и слажем и не слажем са том „рационализацијом“. Слажем, јер свет потенцијалног читања чини изнова савладивим, а не слажем јер постоји много белих мрља, онолико добре поезије коју немамо преведену на словеначки, а било би неопходно да је имамо. Наравно, овде није реч о непрегледном пољу савремене књижевности којој је потребно да прође суд времена и процес потврђивања, већ о дуговима које би и те како требало отплатити прошлости. Блиској прошлости. Рецимо, 20. веку: Ален Гинзберг (потребан нам је један озбиљан превод), амерички конфесионални песници, Роберт Крили, Хлебњиков, Марк Стренд, Жак Реда, Занзото, Хавико, Сарикоски, Петри, Оскар Милош и многи други.

Дакле, годишње имамо тих мало мање или мало више од двадесет књига преводне поезије. Међутим, када изађу из штампе и угледају светлост дана, тек тада настаје

суштински проблем. Са објављивањем као да их сустигне некаква протестантска предестинација и већ у веома кратком року добију стигму „изгубљених књига“. Књига, које су, додуше, изашле и, ако је било среће, чак биле и представљене и преводилац је за њихов превод добио пристојан хонорар, али ту се њихов јавни живот некако и завршава. Заувек завршава.

Те књиге скоро никада не заживе наочиглед шире јавности, дакле, о њима се не пише, оне се не вреднују, на њих се не скреће пажња. Јер, практично више нема никаквог простора где би се то могло чинити. Једини изузетак представљају кратки текстови у *Букли*. Можда, међутим, и нема људи који би о њима могли да пишу. Сада решавам оксиморон са почетка овог текста: некада се објављивало мање преведене поезије, али се о њој писало, живела је јавним животом, и одатле потиче и осећај да је и самих превода било више.

Да њихова фреквентност није била слична фреквентности „указања“ Госпе у Међугорју.

Дневна штампа је, дакле, у том смислу мртва. Изузетак је свакако радио, где „море времена“ које је на располагању треба некако испунити садржајем. То је, наравно, добро и освежавајуће. Једини књижевни часописи (*Содобност* и *Литература*) где би се те књиге могле представљати и на тај начин заживети под танким снопом рефлектора, баве се домаћом хиперпродукцијом, а не преводима. Једнака ситуација влада и на интернету. Уколико се већ неко бави преводима, онда су на тапету много више општепопуларне књиге прозе, али и ту су у питању само ретки срећници и изабраници. Остало писање је – једно од ненаписаних правила сигурно гласи: и међу оним књигама о којима се не прича на сва звона скривају се бисери који су сјајнији од књига о којима се прича на сва звона – одмах бачено у приватан живот и препуштено на милост и немилост читалаца и њиховог укуса. Али, то је поље са којег не допиру информације до оних који су учествовали у процесу припреме књига (писац, песник, преводилац, уредник). Поље, где влада и где је увек владала информацијска блокада. То је, наравно, депримирајуће и тужно.

II

Не сматрам себе за преводиоца и нисам превео много књига. Превођење је више некаква успутна активност коју обављам, наравно, са једнаком радошћу и преданошћу као и своју примарну активност: писање. Што се тиче превођења, имао сам среће. Књиге које сам преводио увек су биле оне које сам волео. Већину сам почео да преводим за себе, док још нисам имао никакву гаранцију или потврду да ће поезија које сам се прихватио икада бити објављена у књизи. Гајио сам, наравно, потајну наду да ће се то ипак догодити. А поезија коју сам преводио била је толико добра и са друге стране (издавачи) су били на сву срећу људи који су били способни да то виде и препознају, и излазили су ми у сусрет. За то сам им, наравно, захвалан.

Та захвалност је индивидуална. Али, још више него што је у питању захвалност повезана са хонораром, у питању је захвалност за то што је та поезија постала видљива, иако више у приватној сфери анонимних читалаца (то су, наравно, побожна жеља

и нада, за које немам никаквог доказа) него што је на оним местима где поезија ступа у јавни простор. Но и то последње ми се у прошлости, када поезија, посебно преведена, још није била сасвим потиснута у подземље, повремено и дешавало: темељан и дуг текст у *Књижевним листовима* о мом преводу Амихајевог *Часа милости*, који је написао Горазд Коцијанчич, или обиман текст Петера Колшека у *Суботњем додатку* о Колинсовој књизи *Чишћење снега са Будом*, и још један, који додуше није дугобради, запис о Сидрановој *Зашто тоне Венеција*, такође у *Делу*, што моју тезу на неки начин оповргава. Али, све поменуто ионако је била једна ласта која не чини пролеће. То су били врхунци који би требало да постану стандард и да важе за стандард када је реч о односу према изузетној преводној поезији. Нажалост, прича је отишла у сасвим другом правцу. У ћутање. Тишину. Игнорисање.

Оно што ме је увек водило приликом избора у превођењу поезије, била је, наравно, лична представа о томе шта је добра поезија и каква би требало да буде поезија која мора да заживи и на нашем језику. Та слика се прилично подударала са књижевним каноном, а понекад би и одступала од њега. Та поезија би требало да буде „отворена", језички уравнотежена, некако јасна, прегледна и требало би да говори нешто о животу који живимо и о томе ко смо, одакле смо дошли и куда идемо, а истовремено би требало да буде и енигматична, тајанствена, сањалачка, по могућству истовремено и смешна и меланхолична и не сасвим трагично-фаталистичка.

Према поезији коју сам читао и коју читам, наравно, то важи за поезију коју сам преводио (једино право и истински продубљено читање је управо превођење) гајио сам одређена осећања. У ствари, осећање је било једно: љубав која је имала различите градације и степенове. Некад би била већа, некад мања, али увек би најпре била очараност која се, као по правилу, претварала у љубав. Највише од све поезије коју сам преводио, а ту није реч о квалитету текста или о сугестивном слоју који би та поезија нудила, већ о нечему што не знам баш да објасним, и што је више од самог распореда речи на папиру (можда пре о некаквом емоционалном коду који се у потпуности поклапа са читаочевим људским сензибилитетом), волео сам поезију српског песника Александра Ристовића.

III

За Ристовића сам први пут чуо деведесетих година. За њега су ми рекли моји српски песнички вршњаци са којима сам у то време био у честом контакту. Били смо млади, ентузијастични, имали смо сличне експанзионистичке фантазије, а на равни поезије су нас опседале сличне мистично-трансценденталне блудње. Хтели смо да будемо тајанствени. Херметични. Посвећени.

Неке старије српске песнике сам, наравно, знао и читао, пре свега Попу, Павловића (обојица су била преведена на словеначки), као и Ивана В. Лалића, кога сам читао у некој антологији. Била ми је позната и понека анегдота, као што је, рецимо, она о променљивом расположењу Васка Попе које је пола године било ведро, а пола године мрачно. И једно и друго расположење било је, наравно, повезано са очекивањем Нобелове награде која га није запала. Или анегдота о Лалићевом нотесу, у којем су

наводно биле адресе свих најбољих преводилаца и осталих лица за пробој на инострана тржишта, до светске славе.

Ристовић је за мене био ново име и с тим, наравно, енигма. Можда је чак мој вршњак Саша Јеленковић рекао да је Ристовић најбољи српски песник или барем њему најзанимљивији српски песник, и под тим сам тешко шта могао да замислим. Али, издалека се чинило да је Ристовић некако у позадини, да није у првим редовима, што није толико повезано са квалитетом поезије већ више са амбицијом да буде видљив, приметан, познат и славан, да га преводе, да његов его добија редовне оброке који би му омогућавали да се добро осећа и функционише; поклапање представе о сопственој величини са представом коју о њему има спољашњи свет. Као што рече Луиз Глик: да би раскорак између његових снова и доказа био ништаван. Да не би постојао. И, као да Ристовић све то, све те особине амбициозних песника није поседовао. Као да га такве професионалне деформације и опсесије уопште нису занимале. Као да су пролазиле мимо њега. Али све то што сам написао требало би да буде у прошлом времену, јер је Ристовић у доба мог комуницирања са српским вршњацима већ био напустио овај свет.

Први пут сам га читао у преводу Алеша Чара, објављеном у *Литератури*, 2001. године. Заправо не знам како ме је обузела радозналост, некаква исконска потреба да то не остане само на једној часописној објави, већ да и сам покушам да нешто учиним од Ристовића и за Ристовића. Оно што ће уследити била су више нагађања и лутање кроз прилично густу маглу него јасна сећања.

Али, покушаћу: песници из малих култура морају се за успехе у великим културама, који се наравно остварују преко превода, много више потрудити, него што то морају песници који пишу на језику великих култура. Дакле: некоме ко пише на енглеском много је лакше доћи до велике и угледне издавачке куће, до прве лиге, него некоме ко се тамо пробија преко превода и свих успутних ствари. То посматрање и поређење где је коме изашла књига, да ли песник „игра“ у првој лиги или другој, трећој или још којој нижој, међу песницима је прилично често и уобичајено, слично као што су међу песницима прилично честе сујета и лоше прикривана завист.

Мало је рећи да сам био изненађен, ако не и запањен, када сам видео да се Ристовићева поезија устоличила на највишем месту, у издавачкој кући *Faber & Faber*. Неки песници из мог окружења (ближег и даљег, ближи и даљи) деценијама су пажљиво припремали терен, играли се дипломатије и упознавали „праве“ људе, али није ми познато да би икоме успело да се пробије на тако „високо“ место, у издавачку кућу у којој је био запослен аутор *Пусте земље*. Мислим да сам књигу први пут видео у некој књижари у Лондону. Било је то годину или две након што је Ристовић био објављен у *Литератури*.

Јесам ли зато одлучио да детаљно истражим читаву ствар? Можда. Знам да ми је његова ћерка Ана послала књигу *Ђаволов ручак*, како у преводу гласи наслов књиге објављене у *Faber & Faber*-у, као и неке повезане фотокопије песама у оригиналу. У ствари, била је то у целини књига *Дневне и ноћне слике*, у коју сам пао као што би месечар пао у бунар.

Ту књигу сам носио са собом док сам водио у шетњу ћерку која се тада била родила. Једном руком сам гурао колица, а другом држао повезане папире и читао, и тако

су се рођење моје ћерке и „пад“ у Ристовићеву поезију заувек спојили у мом духу. И, истовремено добили исти предзнак: љубав. Истовремено сам и почео да преводим његову поезију. Преводим, за своју душу. Без икаквих планова. И Ана ми је – пошто сам у погледу познавања ћирилице био лошији од неког петака, тада смо, наиме, учили ћирилицу – (због предугог гледања и покушаја да разумем слова, измицало ми је значење прочитаног) повремено слала прекуцане очеве песме и тако стварала некакав избор, селекцију која ће након неколико година угледати светлост дана у књизи која ће постати „изгубљена књига“.

Т. С. Елиот, нобеловац и некадашњи „службеник“ издавачке куће *Faber & Faber*, у свом чувеном есеју „Музика поезије“ записао је следеће: „Верујем да критички написи песника, међу којима се у прошлости могу издвојити неки врло значајни примерци, умногоме занимљиви због чињенице што песник задњим делом свог мозга, ако не са очитом намером, настоји да одбрани ону врсту поезије коју пише, или да формулише ону коју жели да пише.“[1] И, мало ниже у тексту додаје: „Кратко речено, оно што он пише о поезији мора се оценити у светлу поезије којом се бави.“[2] Елиотове луцидности, међутим, не важе само за писање о поезији већ и за труд који је песник спреман да уложи у превод неког песника (најбољи преводиоци поезије су, наравно, песници) и у „обелодањење“ његовог дела у јавности, што практично значи: наћи издавача. Ретко се, наиме, догоди да се издавач понуди сам од себе.

IV

Ристовића је издавачкој кући *Faber & Faber* „одвео“ амерички песник српског порекла Чарлс Симић, који се, док је живео у Београду (родио се 1938), звао Душан. У Америку је преко Париза његова породица емигрирала 1954. Симић данас важи за једног од највећих живих америчких песника. Спадао би, уколико бих се сада мало ослонио на теоријски штап и пажљиво сортирање по фиокама, у „онтолошке песнике“, нове метафизичаре. У његовој поезији свет се не описује, већ га одређује феноменолошка прецизност увида у ствари. Свет се гледа изнутра. Кроз оптику ствари. Његове песме су економичне, језички изузетно дисциплиноване, а у њима често можемо наћи некакво подизање свакидашњег и тривијалног у сферу трансценденције. У сферу натчулног. Тај поступак се спроводи кроз шокантне слике и идеје, за које се чини да припадају некој другој стварности. Све то тој поезији даје један надреалистички штимунг. Језгровитост његових стихова понекад подсећа на народне изреке и на фолклор, у којем та народскост улази у поезију на изразито модернистичан начин.

Оно што сам овде на брзину навео о Симићу могло би се рећи и за поезију Александра Ристовића, којег је Симић открио почетком осамдесетих. То откриће га је на неки начин потресло, учинило га радозналим, „опседнутим“. Мислим да је Симић најконцизније и врло тачно писао о Ристовићу, и то пре свега зато што је његову поезију познавао тако добро како познаје и самог себе. У ствари је истовремено пишући

---

[1] Т. С. Елиот, *Изабрани текстови*, превела Милица Николић, Просвета, Београд, стр. 174. (*Прим. прев.*)
[2] Исто. (*Прим. прев.*)

о Ристовићу, наравно, по оној елиотовској „аналогији“ нехотице писао и о самоме себи. Одавао је властите представе и тајне. На сажет и језгровит начин то звучи овако:

„Ристовић се осећа одомаћено у руралној Србији, онако као што је Роберт Фрост одомаћен на сеоском имању у Новој Енглеској. Интимно познаје људе из тих крајева и зна како размишљају, али, и поред тога, његов начин писања о том свету веома је необичан. Док га читаш, некако не знаш да ли се догађаји које описује одвијају у двадесетом веку или у неким ранијим временима. Његове песме подсећају на средњовековне дрворезе који илуструју пословице и опасности и сласти седам смртних грехова. Оно што ти уметници имају заједничко са Ристовићем јесте љубав за гротескно и за неочекивано спајање различитог. Сва велика поезија је промишљање неколико суштаствених слика – есенцијалних првенствено за самог песника. Ристовић о томе све зна. Има своје месаре, свиње, кројаче, своју чашу вина и остале слике којима се непрестано враћа. Стално га опседају. У Ристовићевим песмама има много насиља и патње. У свету влада зло. Добро је слабашно, од њега нам је остало само неколико усамљених тренутака милине и лепоте. Многи песници двадесетог века веровали су у анђеле, али Ристовић је вероватно једини песник који верује у Ђавола. Не игра светлост тако мистичну улогу само у делима сликара као што су Вермер и Ел Греко, светло и тама режисера дешавања у метафизичким мистеријама присутни су и у песмама. Можда таква светлост не постоји нигде у природи, а оно што видимо у ових сликара и у песника какав је Ристовић јесте озарење њихове нутрине, исто оно светло које њихове снове чини видљивим у ноћи. Како иначе објаснити велику духовну тежину и тајну ових песама? Истовремено су чисте и загонетне, преплављене светлошћу и прошаране сенкама.“

Све то стоји, а ја бих додао и још неке, друге особине (наравно, опет је на делу Т. С. Елиот) Ристовићевог писања, које су ме обузеле и учиниле ме заувек „опседнутим“. Привукле ме себи. Урекле ме. У Ристовићевој поезији постоји и некаква контемплативна спорост, сињина, која се граничи са оним светлим епифанијама, стапањем са светлошћу када време стоји и „божја уста говоре на твоја уста реч по реч“ и то из „неког непрегледног сјаја“ у којем нема никакве опасности. Само блаженство, милина и срећа, јер су сви амбиси на тренутак, који траје бесконачно дуго, заборављени. Избрисани. Такође, у Ристовићевом опусу има и оних песама које је најтеже писати, јер је територија толико густо посејана њима: љубавних песама. Оне су чисте, јасне, прегледне. Телесне песме о љубави које забадају нежне, фине прсте у облаке, где почива метафизика. Песме, као што је ова:

БРАЊЕ ЈАБУКА

Попни се ти прва,
ја ћу придржавати лестве,
ја ћу чувати књигу Блејкових песама.

Када се нађеш у крошњи јабуке,
видећеш да ти је Бог посве близу,
игра се твојим танким прстима, додирује ти лице.

Сваки од црвених или зелених плодова
ставе у плетену котарицу. Одупири се
колико можеш извесним искушењима и другом.

Упамти да је ово празник за обоје:
Бог нам поклања самог себе
у виду црвених или зелених плодова.

Него и ја ћу убрзо за тобом,
те ћемо бити близу једно другом више но икада:
такорећи лицем уз лице и готово избезумљени.

Док се, доле, укрштају нечији погледи,
док се, доле, чује звук маказа или других алатки,
док се, доле, извесне Блејкове песме надмећу са неким другим песмама.
У опевању Ничег и Никог.

Остало је познато: задржавање даха,
увијање јабука у свилен папир,
ноге довољно раздвојене као у породилишту,
уста уз уста, поглед у страну, сузе горчине и задовољства.

V

То је песма од које је књига поезије Александра Ристовића, коју је 2016. године у мом преводу објавила словеначка издавачка кућа *КУД Кентавер*, позајмила наслов. Та књига има још горчу судбину од књига о којима сам писао на почетку овог текста, од књига које су пропустиле јавни део свог живота и директно се преселиле у посебну сферу и добиле некакву ознаку, налепницу, етикету „изгубљених књига". Та књига има, а можда је то само моја лична фантазија, култни статус. Не, има култно култни статус, што је некаква потпуна мањина, микроделић, прах култног статуса. Та књига није практично нигде доступна. Има је само шачица срећника. Буквално шачица. Она је као *Дневници* Јанеза Менарта, само с том разликом да није уништена, као што су уништени *Дневници*, већ њени примерци чекају да дођу међу малобројне читаоце. Јер, тајна је, као што је записао велики амерички песник Вилијам Карлос Вилијамс, у песмама које смо превидели, и људи свакодневно умиру не да би знали шта се у њима скрива. Те песме су наравно најчешће објављене у превиђеним и изгубљеним књигама.

Изворник: Суботњи додатак листа *Дело*, 3. 8. 2019.

(*Са словеначког превела* ***Ана Ристовић***)